

2. POJMENOVÁNÍ V DRAMATICKÉM DIALOGU

Pojmenování je akt, vyhledávající vhodné slovo k označení dané skutečnosti. Hledání vhodného výrazu se pohybuje současně dvojím směrem: jednak v řadě synonymické, kde je vybíráno nejvhodnější ze slov, která by mohla danou věc označovat, jednak v řadě homonymické, kde je jeden z potenciálních významů téhož slova zdůrazňován a ostatní potlačovány. Pojmenovacíím aktem jsou tedy řady homonymická a synonymická uváděny ve vzájemný vztah a ve zvoleném slově vzniká mezi nimi rovnováha, byť nestabilní.¹⁾ V dialogu se však začleněním jednotky do jiného kontextu tato rovnováha okamžitě porušuje. Velmi zřetelně se to ukazuje zejména tam, kde jde o nedorozumění, např. v Gogolově *Revizoru* (II, 8):²⁾

Chlestakov (se z počátku poněkud zájímá, nakonec však mluví hodně hlasitě): Ano, co lze dělati... Pošlou mě z vesnice... (*Bobčinskij vykukuje ze dveří.*) On je více vinen: podává mně hovězí maso tak tvrdé jako dřevo; a polévka... čert ví, co tam dal; musil jsem ji vylíti oknem. Moř mne celé dny hladem. Takový divný čaj dostávám; zapáchá rybinou, ale ne čajem. K čemu to?... To je nová móda.

Starosta (se strachem): Odpustte, skutečně nejsem vinen. Na trhu je vždy hovězí maso výtečné. Přivážíjí je cholmohor-

1) Podrobnější a přesnější rozbor pojmenovacího aktu v čl. S. Karcevského, „Du dualisme asymétrique du signe linguistique“ (*Travaux du Cercle linguistique de Prague* 1, 1929) a v pojednání Mukarovského „O jazyce básnickém“ (*Kapitoly z české poezie* I, 1941, s. 119nn).

2) Číslice uvedená u jména dramatu značí zde i ve všech následujících případech: římská číslice dějství, arabská scénu.

ští kupci, lidé střídají a slušného chování. Ani nevím, odkud on bere takové. Dovolte mně, abych vás odvezl do jiného bytu.

Chlestakov, vědom si toho, že nemá čím zaplatit svou úratu v hostinci, a domnívá se, že starosta k němu přichází, aby jej k zaplacení donutil, snaží se podat situaci v takovém osvětlení, jako by nechtěl platit proto, že péče hostinského nestojí za peníze. Starosta, považující jej za revizora, který přijel inkognito zkontrolovat jeho hospodaření v obci, chápe jeho řeč jako důtku; při přechodu jednotek z Chlestakovova kontextu do starostova nastává tedy citelný přesun v homonymické řadě: starosta vkládá do každé jednotky jiný smysl než Chlestakov. To jasně vysvětluje repliky, již starosta na tuto řeč reaguje. A opět při přechodu jednotek této starostovy repliky do kontextu Chlestakovova nastává přesun stejně citelný: Chlestakov chápe starostovu pokornou řeč jako ironickou; to ukazuje jeho bezprostředně následující replika:

Chlestakov: Ne, nechci, vím, co to znamená do jiného bytu, to jest do vězení. A proč bych tam měl jít?... Nemáte k tomu práva... Ukaží vám cestovní průkaz... Jsem úředníkem, jedu do své vlastní vesnice do saratovské gubernie, sloužím v ministerstvu. Vy nesmíte... jinak si povedu stížnost.

První větou této repliky Chlestakov přímo popisuje přesun v homonymické řadě, který při vstupu do jeho kontextu prodělává pojmenování „byt“; zároveň je nahrazuje slovem „vězení“. Nastává zde tedy přesun v synonymické řadě následkem přesunu v řadě homonymické. Pohyb významové jednotky v homonymické řadě je tedy základní, pohyb v řadě synonymické je jím teprve vyvolán a projevuje se tehdy, překročí-li pohyb v homonymické řadě jistou míru.

Nedorozumění je však jen zvláštní případ, při němž se přesuny významové jednotky projevují zřetelněji, protože často při něm miní různí mluvčí týmž slovem odlišné věci. Obecnější je případ, kdy všichni účastníci dialogu mají na mysli touž věc, která se však v mysli každého z nich odráží poněkud jinak; význam je tedy pro každého z nich poněkud jiný, táž významová jednotka nabývá v jednotlivých kontextech různých homonymních a synonymních hodnot. Jde teď o to, jaký je vzájemný poměr těchto hodnot; to